

ВОЛОДИМИР ШЕМЕТ ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ДУМСЬКІЙ ГРОМАДІ ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1906 р.

Валентин Доморослий

VOLODYMYR SHEMET AND HIS ACTIVITY IN THE UKRAINIAN DUMA COMMUNITY OF THE FIRST STATE DUMA OF THE RUSSIAN EMPIRE IN 1906

Valentyn Domoroslyi

Based on various sources, the article analyzes the activity of Volodymyr Mykhailovych Shemet as a member of the First State Duma of the Russian Empire and member of Ukrainian community in it. The research is based on the principle of historicism, scientific approach and author's objectivity.

Contribution of V. Shemet in the process of establishment of the Ukrainian Duma community in the Russian State Duma was analyzed.

Volodymyr Mykhailovych understood that successful work of Ukrainian duma community is impossible without clear organization, and based on his insistence 44 members of the Duma from Ukraine that were members of different political parties established community that became the real legal representative of the Ukrainian society at that time. Despite of his extensive work in the Duma, V. Shemet always found time for «Ukrainian bulletin» magazine. During his work in the Duma he was published in the magazine twice.

He was a supporter of the independence of Ukraine, however he also understood that the issue of independence is out of line, he positioned himself as an autonomist, supported the right for all nations of tsarist Russia to become equal and have a right to talk and get an education using their native tongue, manage their own national culture.

Shemet also demonstrated his autonomist views in the resolution of a land issue. He envisaged that it shall be resolved not by a state legislative body, but by local bodies. He also supported wide range of rights and freedoms of the population.

Keywords: V. Shemet, duma, declaration, community, faction, member of parliament, education, land issue, rights, freedoms.

«Історія України – це долі конкретних родин, долі тих людей, які прагнули вистояти, не припинуватися, не втрачати совість у добу страшних соціальних потрясінь – насамперед «червоного» ХХ століття» (Сюндюков 2019). Чільне місце серед цих родин посідає родина Шеметів: Володимир, Микола та Сергій, які «своєю жертвовною працею на політичній та культурно-просвітницькій ниві у першій чверті ХХ століття зробили помітний внесок у відродження нашої державності, національної культури та духовності» (Пустовіт 2020). Серед братів, своєю багатогранною діяльністю виділяється Володимир Михайлович – український громадський і політичний діяч. Активний член Братства тарасівців, співзасновник Української народної партії (УНП, 1902 р.), гласний Лубенської міської думи, депутат першої Державної Думи Російської імперії, член української думської громади.

На сучасному етапі про В. Шемета написані різноманітні дослідження, однак більшість з них носить біографічний характер, як у І. Сюндюкова (Сюндюков 2019).

Наступну групу досліджень складають праці, присвячені загальнополітичній діяльності В. Шемета. Прикладом можуть бути статті Р. Коржика (Коржик 2020) та М. Сироти (Сирота 2021).

Однак, як дослідники минулого так і сучасності приділяють недостатньо уваги парламентській діяльності В. Шемета, яку стисло охарактеризував ще М. Боіовіч (Боіовіч 1906).

Мета статті – показати діяльність Володимира Михайловича Шемета, як депутата першої Державної Думи Російської імперії та члена української думської громади.

Перша Державна Дума працювала з 27 квітня по 9 липня 1906 р. У роботі Думи брали участь 102 депутати від українських губерній, 44 з них 1 травня на своєму засіданні створили фракцію – українську думську громаду, для вирішення нагальних питань, які на той час постали перед українським суспільством. Одним з них був Володимир Шемет, обраний до Думи за списком Української радикально-демократичної партії (УРДП) 16 березня 1906 р. від загального складу виборщиків Полтавських губернських виборчих зборів (Боювич 1906). Згідно з останніми даними, він все своє свідоме життя перебував під величезним впливом ідей М. Міхновського і його партії, а членство в УРДП використовував для прикриття своїх самостійницьких поглядів (Курас 1992, с. 75).

В. Шемет був першим, хто запропонував створити в Думі українську фракцію. Вона створювалася за допомогою свідомих українців – мешканців Петербургу. Вони ще в листопаді 1905 р. організували Політичний клуб для допомоги своїй Батьківщині. Його членами були: О. Лотоцький, О. Русов, С. Русова, П. Стебницький, В. Піснячевський (Лотоцький 1934, с. 12).

На засіданні української думської громади 1 травня 1906 р. розглядалося питання про її керівні органи. Головою було обрано чернігівського депутата, адвоката і громадського діяча І. Шрага. До органу колегіального управління бюро фракції були обрані П. Чижевський, В. Шемет, Г. Зубченко, М. Онацький, І. Тарасенко, С. Таран, А. Грабовецький (Доманицький 1906).

З метою допомоги думській громаді до Петербурга зі Львова приїздить М. Грушевський, який був добре обізнаний з досвідом діяльності українських депутатів в австрійському парламенті та крайових сеймах Галичини і Буковини. Він став організатором та ідейним натхненником часопису «Украинский вестник», який був друкованим органом української думської громади.

У першій Думі Володимир Шемет виступав як послідовний автономіст. Шемет працював у депутатській комісії, яка готувала законопроект про національну рівність. Він хотів, щоби росіяни, українці, білоруси, грузини, поляки, фіни та інші народи, які входили до етнонаціональної суміші, що варилася у громадсько-політичному казані царської Росії, стали рівними і мали право говорити та навчатися своєю мовою, займатися розвитком власної національної культури.

Свідченням цього є його членство у Спілці Автономістів, яка була створена ще у листопаді 1905 р. і домагалася децентралізації Російської імперії на засадах національної автономії та федералізму. 1 липня 1906 р. В. Шемет виступив на засіданні Спілки Автономістів, піддавши рішучій критиці позицію російського депутата І. Бича, який виступав проти прийняття Державною Думою закону про автономний устрій Росії, мотивуючи тим, що це прерогатива Установчих Зборів. Насправді, більшість російських депутатів намагалися відкласти розгляд цього питання якомога далі, щоб Росія продовжувала залишатися централізованою державою. В. Шемет заявив, що це питання необхідно ставити, і якщо його поставлять на порядок денний представники інших народів, то «українська громада повинна підготуватися до цього» (Піснячевський 1906а).

Володимир Шемет був поборником української мови, виступав не тільки на її захист, а й за широкий вжиток. Відомий його вислів: «На Україні хай кожен чужинець говорить по нашому, а як я поїду в його країну, там говоритиму по-їхньому» (Пустовіт 2020).

На початку червня 1906 р. у діяльності української фракції склалася кризова ситуація, більшість з її учасників були членами різних політичних партій, з оглядкою на програмні документи яких, вони працювали у громаді.

14 червня відбулися перші установчі збори фракції в новому статусі. Її фундатори прийняли рішення вийти з інших партій, зосередити всю свою діяльність в роботі громади. На збори прибуло багато нових членів, що раніше до фракції не належали. Виступи промовців дали зрозуміти, що депутати найперше хотіли з'ясувати національне і аграрне питання. Головуючий на зборах В. Шемет зробив короткий огляд життя парламентської групи. Розкривши причини неефективності її діяльності, він висловив надію, що під новим стягом збереться більше народу і сама робота буде дієвішою (Піснячевський 1906а). По питанню функціонування української думської громади, у новому форматі, опублікував у журналі «Украинский вестник» статтю «Украинская парламентская фракция», у якій проінформував широкі кола громадськості про проблеми і завдання українців у Державній Думі Росії.

Але ці кардинальні й позитивні рішення були прийняті запізно, коли над Думою вже висіла загроза закриття. 8 липня 1906 р. спеціальним указом царя І Державна Дума була розпущена. Разом з нею припинила своє існування й українська думська громада.

Скликання першого парламенту, на який покладалися великі надії, ставило перед українським громадянством важливе завдання – винести на широкий простір і поставити на міцну

основу ті справи, які перед тим український рух проводив у підпільній діяльності, розширити національні права та свободи. З цією метою депутати-громадівці працювали над прийняттям Декларації про автономію України. Щоб створити такий важливий документ у них не вистачало знань і політичного досвіду. За допомогою вони звернулися до М. Грушевського, який займався подібною діяльністю у Галичині. Саме за його участю і підтримкою громадівських правників: І. Шрага, А. В'язлова, Є Шольпа та за сприяння петербурзьких українців О. Русова, С. Русової, В. Доманицького був підготовлений проект Декларації, який містив прогресивні, як на той час, вимоги: федеративного устрою Російської держави та чіткого визначення у ній українських повноважень; наявності крайового керівного органу; заборони централізації у сфері церковного управління, а також, штучної перестановки національних елементів у війську та створення умов для проходження військової служби якомога ближче до батьківщини солдатів; визнання усіх прав української мови із збереженням за російською статусу загальнодержавної.

Українська громада вимагала, щоб ця програма була втілена в життя у державі та її складових частинах, «в інтересах успішного вирішення великих завдань, поставлених визвольним рухом Росії, і дружньої роботи її областей і народів в їх здійсненні, ця національно-обласна програма, яку ми поставили тут як постулат українства, в нерозривному зв'язку з перебудовою всієї Росії на підставах національної рівноправності й обласної автономії повинна бути здійснена – і здійснена негайно» (Грушевський 1906, с. 273).

Володимир Шемет виконував великий обсяг підготовчої та організаційної роботи, стосовно національного питання, його напрацювання, у значній мірі, були використані у промовах та виступах керівника громади І. Шрага.

Декларація мала бути проголошена з думської трибуни головою української громади І. Шрагом, але 9 липня 1906 р. Дума, після 72 днів своєї діяльності, була розпущена.

Одним із основних завдань у роботі Думи було аграрне питання. Майже все селянство, та й більшість селянських депутатів, були переконані в тому, що головне і єдине завдання Думи – наділити селян землею. Але, на жаль, вони не знали і не передбачали, що на шляху до аграрної реформи народам Росії доведеться спочатку витримати сувору і вперту боротьбу з царатом, який підтримувало реакційне дворянство.

Ця проблема гостро стояла перед українською думською фракцією, адже більшість мешканців українських губерній були мало або безземельними селянами.

Громада приступила до розгляду земельного питання на засіданні 17 травня 1906 р. Виступи та дебати з аграрного питання продемонстрували, що серед членів громади не було єдності і спільної платформи у вирішенні земельного питання. Виходячи з цього, В. Шемет вносить компромісну пропозицію, щоб громадівці добивалися вирішення земельного питання не в централізованому порядку, а на місцях, з урахуванням інтересів українського селянства (Обозреватель 1906, с. 793). Навколо цієї пропозиції й об'єдналася українська громада.

На пленарне засідання Думи 19–20 травня 1906 р. депутати-громадівці прийшли без чіткої узгодженої програми. Заява міністра землекористування І. Стишинського про недопущення відторгнення поміщицьких земель, адже, це не покращить матеріального добробуту селян, викликала різкий осуд з боку громади, від якої виступив Володимир Шемет. Він у своїй промові запропонував вирішити аграрне питання в три етапи: по-перше, земля повинна знаходитися в руках тих, хто її обробляє, а для цього в користування селянам необхідно передати землі: державні, надільні, монастирські, церковні і в найширших розмірах повинно бути проведено примусове відторгнення приватновласницьких земель; по-друге, необхідно виробити законопроект про аграрні комітети по розподілу землі; по-третє, Думі перейти до розгляду питань щодо створення обласних і національно-територіальних представницьких органів, обов'язками яких буде розподіл землі. Лише за такого підходу, на думку депутата, можливо задовільнити потреби селянства. Земля і автономія тісно пов'язані між собою, і з цим треба рахуватися при вирішенні такого важливого соціального питання, як аграрне (Обозреватель 1906, с. 795). Засідання закінчилося, обговорення не дало практичних результатів.

20 червня громада на своєму засіданні повернулася до земельного питання. З доповіддю виступив В. Шемет. Проект, що виносився на обговорення громади, передбачав: земля повинна належати тільки трудящим людям того краю, де вони проживають; конфіскація поміщицьких, церковних, монастирських земель; землі в Україні перебувають тільки під контролем місцевого автономного уряду, в компетенцію якого входило прийняття аграрного законодавства. Його пропозиція отримала загальне схвалення. Згідно парламентської традиції обрали комісію, яка мала внести свої пропозиції щодо урядового проекту про землеустрій. До комісії було обрано: О. Бабица, А. Грабовецького, Г. Зубченка, В. Шемета (Піснячевський 1906в). Нарешті, зда-

валосся, українська думська громада виробила спільну платформу щодо вирішення аграрного питання, мобілізувалася на боротьбу за волю і щастя рідного краю, за кращу долю трудової України.

Але довести до кінця розпочату роботу громаді не вдалося в зв'язку з розпуском І Державної Думи.

Незважаючи на те, що Державна Дума працювала під знаком земельної реформи, Росія на початок ХХ ст. зіткнулася з цілим комплексом проблем, її роздирали економічні і політичні негаразди. Більшість населення Російської імперії була позбавлена елементарних прав, якими користувалися народи європейських країн. Суспільство не мало можливості впливати на формування політики держави, так як в Росії існувало самодержавство з його абсолютистською владою, яка передавалася з покоління в покоління і була позбавлена всякого контролю. Чиновники та управлінці також призначалися самодержавством і були безкарними у своїй діяльності. Таким чином, населення держави не могло впливати на внутрішню й зовнішню політику шляхом виборів своїх представників у законодавчі і виконавчі органи.

Робітники і селяни зазнавали всебічного свавілля з боку роботодавців, але виявити своє незадоволення не могли, оскільки існувала заборона створювати професійні спілки і виступати зі страйками для висунення своїх вимог.

До самого початку ХХ ст., до 1905 р. всі верстви населення імперії були позбавлені права створювати свої організації – партії для відстоювання своїх інтересів, перш за все класових. Лише Маніфест 17 жовтня 1905 р. дав право на це, але ним в повній мірі користувалися лише організації проурядової орієнтації: «Союз русского народа», «Союз Михаила Архангела», «Союз 17 октября» – «октябристи». Інші партії, навіть партія ліберальної буржуазії – конституційно-демократична – відчували у своїй діяльності різноманітні обмеження, які переходили до прямих репресій.

В. Шемет активно працював над проблемою вирішення політичних прав і свобод населення. Він був обраний одним із 33 членів комісії, результатом роботи якої була заява «Основні закони про громадянську рівність». У ній зазначалося, що всі громадяни рівні перед законом, визначалися шляхи, якими можна було досягти цієї рівності. У сфері обмежень, зумовлених національністю й релігією, на думку авторів, вистачило б лише однієї заяви Думи про запровадження відповідних законів; в інших сферах зняття обмежень пов'язувалося зі скасуванням старих законів і прийняттям нових.

Відносно привілеїв дворянству у заяві відзначалося, що вони розповсюджуються не тільки на права дворян, а й на громадянські та політичні. Скасування привілеїв дворянству пов'язане із значною реформою самоврядування. Також передбачалося частково переглянути законодавство стосовно ставлення до жінок. (Бонч-Осмоловский 1906, с. 434).

Також, українська громада прискіпливо займалася проблемою жорстоких придушень селянських виступів, які мали місце на Київщині, Полтавщині та Чернігівщині. Повідомлення про придушення проявів селянського незадоволення стурбували громадянців, які на пленарному засіданні Думи 29 червня 1906 р. внесли пропозицію про відрядження до вище названих регіонів комісії у складі 3 чоловік: Є. Шольп – Київська губернія, І. Шраг – Чернігівська, В. Шемет – Полтавська (Піснячевський 1906б). Але провести це рішення в життя не вдалося в зв'язку з розпуском І Державної Думи.

Подальшу діяльність Володимира Шемета чітко охарактеризував дослідник Р. Коржик «Коли Цар парламент розігнав, Володимир Шемет виступив проти такої узурпації влади, і долучився до написання «Виборзької відозви». У документі українські політики закликали народ не платити податки, не йти до війська, не виконувати наказів злочинного режиму, поки цей режим не призначить повторних виборів. Якщо коротко – то це була пропаганда ненасильницького опору. Можна припустити, що таку стратегію у Володимира Шемета і його політичних соратників взяв Махатма Ганді, який, щоправда прославився своєю тактикою пасивного спротиву куди голосніше, ніж лубенський депутат» (Коржик, 2020).

Список джерел та літератури

БОИОВИЧ, М. М., 1906, Члены Государственной Думы (Портреты и биографии). Первый созыв. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/ru/lichnosti/gosudarstvennye-i-mestnye-deyateli-upravlentsy/chleny-gosudarstvennoj-dumy?id=3949>.

БОНЧ-ОСМОЛОВСКИЙ, И., 1906, Работа Государственной Думы. СПб., 494.

ГРУШЕВСКИЙ, М., 1906, Наши требования. Украинский Вестник № 5, 268–273.

ДОМАНИЦЬКИЙ, В., 1906, Петербурзькі вісті. Перші збори Українського Парламентського клубу, Громадська думка, 5 травня.

КОРЖИК, Р., 2020, Політичний хардкор хліборобів-державників. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://artefact.org.ua/history/shemet-brazzers-politichniy-hardkor-hliborobiv-derzhavnikiv.html>

КУРАС, І. Ф., ТУРЧЕНКО, Ф. Г., ГЕРАЩЕНКО, Т. С., 1992, М. І Міхновський на тлі епохи. Український історичний журнал. № 8, 74–92.

ЛОТОЦЬКИЙ, О., 1934, Сторінки минулого. Праці Українського наукового інституту. Варшава.

ОБОЗРЕВАТЕЛЬ, 1906, Депутаты из территории Украины и их деятельность в Государственной думе. Украинский вестник, № 11, 779–796.

ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ, В., 1906а, Збори української парламентської групи. Громадська думка, 20 червня.

ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ, В., 1906б, Збори української парламентської групи. Громадська думка, 11 липня.

ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ, В., 1906в, Петербурзькі листи. Громадська думка, 4 липня.

ПУСТОВІТ, Т., 2020, Брати Шемети – патріоти і видавці першої україномовної газети «Хлібороб» на Лівобережній Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://poltava.to/project/6556/>

СИРОТА, М., 2021., Перші українські – як брати Шемети започаткували аграрну партію, газету та навіть республіку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kurkul.com/spetsproekty/1127-pershi-ukrayinski-yak-brati-shemeti-zapochatkuvali-agrarnu-partiyu-gazetu-ta-navit-respubliku>

СЮНДЮКОВ, І., 2019, Володимир Шемет: Із розповідей деяких гетьманців виходило, що Данила Скоропадського, ймовірно отруїли, в лондонському ресторані в лютому 1957 року. День, 31 травня.

References

BOIOVICH, M. M., 1906, Chleny Gosudarsennoy Dumy (Portrety i biografii). Perviy sozyv [Members of the State Duma (Portraits and biographies) First convocation]. [Online]. Available from: <http://histpol.pl.ua/ru/lichnosti/gosudarstvennye-i-mestnye-deyateli-upravlentsy/chleny-gosudarstvennoj-dumy?id=3949> . [In Russian].

BONCH-OSMOLOVSKII, I., 1906, Rabota Gosudarstvennoi Dumy [Work of the State Duma]. Saint Petersburg, 1906, 494. [In Russian].

DOMANYTSKYI, V., 1906, Peterburzki visti. Pershi zbory Ukrainskoho parlamentskoho klubu [News from Saint Petersburg. First meeting of Ukrainian parliamentary club]. Hromadska dumka. 1906. 5 May. [In Ukrainian].

HRUSHEVSKII, M., 1906, Nashy trebovaniia [Our demands]. Ukraiinskii vestnik. 1906. № 5, 268–273. [In Russian].

KORZHYK R., 2020, Politychnyi hardkor hliborobiv-derzhavnykiv [Political hardcore of grain farmers who are also statesmen]. [Online]. Available from: <https://artefact.org.ua/history/shemet-brazzers-politichniy-hardkor-hliborobiv-derzhavnikiv.html> [In Ukrainian].

KURAS, I. F., TURCHENKO, F. H., HERASHCHENKO, T. S., 1992, M. I. Mikhnovskiyi na tli epokhy [M. I. Mikhnovskiyi and his time]. Ukrainian historical journal. No 8, 74–92. [In Ukrainian].

LOTOTSKYI O., 1934, Storinky mynuloho. Pratsi Ukrainskoho naukovooho instytutu [Pages of the past. Works of the Ukrainian scientific institute] Warsaw, 481. [In Ukrainian].

OBOZREVATEL., 1906, Deputaty iz territorii Ukrainy I ikh deiatelnost v Gosudarstvennoi dume [Observer. Members of Duma from the territory of Ukraine and their activity in the State Duma]. Ukrainskii vestnik, No 11, 852–865. [In Russian].

PISNIACHEVSKYI, V., 1906, Peterburzki lysty. [Letters from Peterburg]. Public thought, 4 July. [In Ukrainian].

PISNIACHEVSKYI, V., 1906, Zbory ukraïnskoi parlamentskoi hrupy [Meetings of the Ukrainian Parliamentary Group]. Public thought, 11 July. [In Ukrainian].

PISNIACHEVSKYI, V., 1906, Zbory ukraïnskoi parlamentskoi hrupy [Meetings of the Ukrainian Parliamentary Group]. Public thought, 20 June. [In Ukrainian].

PUSTOVIT, T., 2020, Braty Shemety – patrioty i vydavtsi pershoi ukrainomovnoi hazety «Khliborob» na lioberezhniy Ukrayini [Shemet brothers are the patriots and publishers of the first Ukrainian newspaper «Khliborob» on the left bank of Ukraine]. [Online]. Available from: <https://poltava.to/project/6556/> [In Ukrainian].

SYROTA, M, 2021, Pershi ukrainski – yak braty Shemety zapochatkuvaly ahrarnu partiiu, hazety ta navit respubliku [First Ukrainian – how Shemet brothers established agrarian party, newspaper and even republic]. [Online]. Available from: <https://kurkul.com/spetsproekty/1127-pershi-ukrayinski--yak-brati-shemeti-zapochatkuvali-agrarnu-partiyu-gazetu-ta-navit-respubliku> [In Ukrainian].

SIUNDIUKOV, I., 2019, Volodymyr Shemet: Iz rozpovidei deiakykh hetmatsiv vyhodylo, shcho Danylo Skoropadskoho imovirno otruily v londonskomy restorani v liutomu 1957 roku [Volodymyr Shemet: Based on the words of supporters of hetman it seemed that Danylo Skoropadskyi was probably poisoned in a London restaurant in February of 1957]. Day, 31 May. [In Ukrainian].

Володимир Шемет та його діяльність в українській думській громаді першої Державної Думи Російської імперії у 1906 р.

У статті на основі різноманітних джерел аналізується діяльність Володимира Михайловича Шемета, як депутата першої Державної Думи Російської імперії та члена української громади у ній. Дослідження спирається на принципи історизму науковості та авторської об'єктивності.

Проаналізовано внесок В. Шемета у процес створення української думської громади у Державній Думі Росії.

Володимир Михайлович розумів, що успішна робота української думської громади неможлива без чіткої організації, і саме за його наполяганням 44 українських депутати вийшли з різноманітних політичних партій і створили громаду, яка стала справжнім легальним репрезентантом тогочасного українського суспільства. Незважаючи на свою зайнятість у Думі, В. Шемет постійно знаходив час для журналу «Украинский вестник». За часи свого депутатства він двічі публікувався на сторінках видання.

Будучи послідовним самостійником, розуміючи що це питання у тогочасному житті імперії та України не на часі, позиціонував себе як автономіст, виступав за те, щоб усі народи царської Росії стали рівними і мали право говорити та навчатися своєю мовою, займатися розвитком власної національної культури.

Свої автономістські погляди В. Шемет демонстрував і у аграрній сфері, щоб земельні питання вирішувалися не загальнодержавним законодавчим органом, а крайовим.

Виступав за широкий спектр політичних прав і свобод населення.

Ключові слова: В. Шемет, Дума, декларація, громада, фракція, депутат, освіта, земельне питання, права, свободи.

Valentyn Domoroslyi, Candidate of Historical sciences, Associate professor, Department of social, humanitarian and legal studies of Uman national university of horticulture.

Валентин Доморослий, кандидат історичних наук, доцент, Уманський національний університет садівництва.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1682-9430>

Received: 06.02.2022

Advance Access Published: March, 2022